

FFS 2009 – Företagsekonomisk ämneskonferens, 11-12/11, 2009
Handelshögskolan i Stockholm
Presentation för tema 11 – engelska som undervisningspråk

Claes Ohlsson, Institutionen för svenska språket & GRI, Göteborgs universitet
Tfn: 031-786 6414, e-post: claes.ohlsson@gri.gu.se

Tar vi språk och språkkunskaper för givna?

Inledning

Min bakgrund skiljer sig en del från de föregående talarna. Jag jobbar inte med undervisning i företagsekonomi som Carin Holmqvist och jag undervisar just nu ganska sällan på engelska. Jag tillhör samma stora ämnesdisciplin - nordiska språk - som Maria Lim Falk gör men jag har inte specialiserat mig på förhållandet mellan svenska och engelska. Jag är visserligen disputerad i nordiska språk men min forskning handlar huvudsakligen om språkbruk i offentlighet och om texters inre egenskaper och yttre villkor. Min identitet som nordist är heller inte helt självklar. Jag tillbringade större delen av min doktorandperiod under åren 2002-2007 på GRI vid Handels i Göteborg. Jag genomgick forskarutbildning i nordiska språk men var finansierad genom ett forskningsprogram på GRI. En av mina handledare var språkvetare - Lars-Gunnar Andersson - och en var företagsekonom - Barbara Czarniawska. Först nu när jag är tillförordnad lektor vid institutionen för svenska språket i Göteborg jobbar jag för första gången i karriären dagligen med andra språkvetare. Huvuddelen av min forskning finns dock fortfarande kvar på GRI.

Språk, undervisning och forskning – mitt perspektiv

Jag har heller ingen egen aktuell undersökning eller forskning om förhållandet mellan svenska och engelska i undervisning att luta mig mot även om jag för ett antal år sedan skrev en uppsats om engelska som koncernspråk i svenska och nordiska företag som jag kommer nämna snabbt lite längre fram. Min presentation kommer i huvudsak att utgå från mina personliga och professionella erfarenheter som språkvetare verksam i en företagsekonomisk miljö. Jag har till exempel varit aktiv deltagare på avsevärt fler management- och organisationskonferenser än vad jag varit på språkvetarkonferenser. Temats ämnen om svenska och engelska som undervisningsspråk berör enligt min mening egentligen både forsknings- och undervisningsfrågor och jag tänker

börja med med just en personlig redogörelse för min egen dagliga verksamhet som forskare och lärare och därefter komma in på det ämne som föredragets något modifierade titel skvallrar om - tar vi språk och språkkunskaper för givna?

När det gäller forskning har jag under de senaste åren till exempel undersökt myndighetsinformation, reklam, företagsårsredovisningar, uppförandekoder och motorjournalistik. Forskningsmässigt intresserar jag mig bland annat för finansmarknadens vardagliga uttryck och min avhandling *Folkets fonder?* från 2007 tar upp hur språk, texter och genrer kommit att spela roll för hur vi svenskar börjat spara till pensionen genom premiepensionen och privata pensionslösningar under de senaste 15-20 åren. När det gäller forskning i övrigt samarbetar jag en hel del med företagsekonomer i projekt som handlar om företags självbildsarbete genom olika språkliga strategier i etablerade genrer som just årsredovisningen och liknande. Det arbetet har i huvudsak handlat om hur en traditionell svensk företagsmodell presenteras i årsredovisningens VD-brev och även hur bilden av företaget förändrats sedan det tidiga 1980-talet. I VD-brevet har vi också undersökt hur socialt ansvar kommer till uttryck och vilken syn på ansvar som kan urskiljas.

En genomgående röd tråd i detta tvärvetenskapliga samarbete har varit kombinationen av språk- och textanalytiska och även retoriska metoder med frågor som har intresse för ämnet företagsekonomi. Samarbetet har varit lyckat. Vi har flera gemensamma publikationer, den senaste i *Journal of Business Ethics* alldeles i dagarna, och vi har också lyckats hyggligt när det gäller forskningsfinansiering. Även om jag mestadels jobbar i en forskargrupp känns dock ibland ganska ensamt eftersom långsiktigt samarbete mellan språkvetare och ekonomer inte verkar vara särskilt vanligt från svensk horisont. Men visst finns det gemensamma beröringspunkter för både företagsekonomer och språkvetare när det gäller språk och kommunikation. Det visar ju inte minst det jag själv håller på med.

Några fler exempel: Marknadsföringsområdet handlar ofta om samma saker som många språkvetare intresserar sig för. Hur redovisning går till är ofta en rent språklig fråga. De verksamheter som hör till näringsliv, stora organisationer och inte minst offentlig förvaltning har också lockat svenska språkvetare som bland annat skrivit om reklam som språkligt fenomen, nya mediers genomslag, lagspråkets betydelse på olika plan och så vidare. Men det verkar som om uttalat samarbete eller ens möten mellan företagsekonomer och språkvetare trots sådana exempel inte är så vanligt. För några år sedan var jag till exempel på konferensen *Business Communication* i Oslo. Bland cirka 200 deltagare fanns två svenskar på plats, Mats Alvesson som höll plenarföredrag och så jag. Och som forskande nordist känner jag mig ibland som lite av en doldis i den svenska akademiska världen. Få verkar veta vad vi gör och vad vi kan bortom medverkan i språkspalter i media och arbete med ordlistor eller ordböcker och vi får heller inte särskilt mycket forskningspengar. Det är lite konstigt när det

vardagliga intresset för språk ändå verkar vara ganska stort i Sverige. Fredrik Lindströms böcker och tv-program gör succé och den populära Språktidningen som funnits i ett par år nu går som tåget.

Trots det vardagliga intresset för språk och för svenska får jag ibland höra kommentarer om just det faktum att jag är forskare och lärare i svenska. "Svenska! Det kan väl alla . Går det att forska om något som är så självklart? Och undervisa i svenska på universitetet? Är det bara för utbytesstudenter då eller?" Nej, det stämmer ju inte. Jag tycker att jag undervisar *om* svenska språket, inte *i* svenska. De flesta av mina kurser berör textanalys från olika perspektiv och jag undervisar en hel del om retorik och översättning. Jag har dessutom haft kurser om hur man kan använda datorverktyg som hjälp vid språkundersökningar och jag leder också teori- och litteraturseminarier på kandidat- och magisternivåerna. Naturligtvis handlar undervisningen till viss del om praktisk språkanvändning men främst står språket som fenomen i centrum och vilka verktyg vi har för att beskriva språket som system och i bruk.

Jag märker dock att alltfler studenter på våra fristående kurser eller på lärarprogrammets kurser faktiskt vill ha undervisning *i* svenska på universitetsnivå. De förväntar sig grundläggande färdighetsutbildning och ren språkträning även på de kurser där sådana förkunskapsmål redan ska vara uppnådda genom ett godkänt betyg på gymnasiekursen Svenska B där åtminstone kursmålen är ganska högt ställda. En minoritet har kanske inte svenska som förstaspråk men förvånande många av mina svensktalande yngre studenter är inte särdeles intresserade av svenska språket som fenomen. Så var det inte när jag själv läste min första grundkurs i början av 1990-talet. Jag ville lära mig mer om grammatik och om svenskans långa historia, om dialekter och så småningom om just texten som fenomen och om retorik. Men mina egna studenter idag vill som sagt ofta och hellre ha den språkfärdighetsträning de tydligen inte fick på gymnasiet. Och det är ett bekymmer som inte är särskilt lätt för mig och mina kollegor att lösa när våra kursmål handlar om helt andra saker.

Tre tendenser när det gäller synen på språk i högre undervisning

Så utifrån denna högst personliga redogörelse om min arbetsvardag i undervisningen och om min forskning i samarbete med företagsekonomer tror jag att jag kan urskilja några tendenser om synen på språk och språkkunskaper både inom och utom akademien. Jag låter tendenserna anknyta till min övergripande titel - tar vi språk och språkkunskaper för givna? Jag påstår till att börja med att vi ofta tenderar att ta svenskan för given - både inom och utom universitetsvärlden. Jag hävdar också att vi tenderar att inte problematisera vad engelskans användning i Sverige faktiskt innebär. Vi tar engelskan för given helt enkelt. Och i förlängningen drar jag då till med att vi nog ibland också tar språkkunskaper i vår verksamhet för något givet. Jag tänker uppehålla mig vid

de här tre tendenserna i resten av föredraget och då börja med svenskan och engelskan. Som ni märker handlar det här mer om generella attityder till svenska, engelska och språkbruk i allmänhet och mindre om svenskan i förhållande till engelskan i undervisningen även om jag kommer in det också. Jag hävdar dock att medvetenhet om våra mera generella attityder till språk också är en viktig men kanske förbisedd aspekt att ta hänsyn till när det gäller undervisning på universitetsnivå - och det egentligen oavsett om det är företagsekonomi eller något annat ämne som är på tapeten.

Tar vi svenskan för given?

Vad ligger då bakom mitt påstående att vi tar svenskan för given? Ett intressant perspektiv är hur användning av svenska språket är reglerat och hur vi ser på den svenska språkpolitiken. Rent allmänt och även från språkvårds- och språkforskningshåll har intresset för en svensk språkpolitik varit en ganska senkommen historia. Som exempel kan den svenska språklagen fungera som exempel. I december 2005, alltså för ungefär fyra år sedan, beslutades det i riksdagen att vi skulle ha en svensk språkpolitik med fyra övergripande mål.

- svenska språket ska vara huvudspråk i Sverige
- svenskan ska vara ett komplett och samhällsbärande språk
- den offentliga svenskan ska vara vårdad, enkel och begriplig
- alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet och nationella minoritetsspråket och att få möjlighet att lära sig främmande språk.

Och först i juli i år 2009 klubbades en ny språklag i Sverige utifrån dessa mål där det bland annat framgår att:

- 4 § Svenska är huvudspråk i Sverige.
- 5 § Som huvudspråk är svenskan samhällets gemensamma språk, som alla som är bosatta i Sverige ska ha tillgång till och som ska kunna användas inom alla samhällsområden.
- 6 § Det allmänna har ett särskilt ansvar för att svenskan används och utvecklas.

Det är alltså så att språklagen och arbetet med en svensk språkpolitik är ganska senkomna initiativ som vi ännu inte sett genomföras fullt ut. Och om det ska ses som en respons på engelskans utbredning inom olika svenska samhällsdomäner under de senaste åren så är det redan ganska långt gånget med engelskans genomslag inte minst inom universitetsvärlden. Ett annat viktigt inslag som föregått och ibland också kanske överskuggat fokuset på förhållandet mellan engelska och svenska och även om svenskan som huvudspråk i Sverige är olika språkliga minoriteters rättigheter. Där startade diskussionen tidigare och en hel

del har också handlar om rätten till bland annat undervisning på sitt modersmål i ungdomsskolan och om rättigheter för teckenspråksanvändare. Det är också i tidigaste laget att uttala sig om hur språklagen ska operationaliseras och efterlevas. Hittills har några JO-anmälningar trillat in mot bland annat Luftfartsverket som marknadsför sina flygplatser med engelska namn. Department och verk som har engelska domännamn för sina webbplatser har också hamnat i debatten. Men hur vi rent praktiskt ska hantera svenskan som huvudspråk i Sverige inom universitetsvärlden eller till exempel i EU och även mer generellt i en allt mer öppen värld är ännu inte särskilt prövat. Man kan säga att vi lite yrvaket nu konstaterar att svenskan faktiskt finns i förhållande till andra språk och att det får konsekvenser på arbetsplatser, i undervisning på olika nivåer och i relationer mellan människor.

Hur har då debatten om svenskans roll i Sverige sett ut? En flitig debattör är Olle Josephson som är verksam vid institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet och som var chef för myndigheten Språkrådet tills härom året. Han är en av dem som engagerat sig mest i dagens svenska språkpolitik och också i den för det mesta ganska stillsamma debatten om svenska språket. Ett exempel på när det faktiskt hettade till i språkdebatten är den ordväxling som uppstod när nationalekonomprofessorn Marian Radetzki i juni 2007 hävdade att det vore bättre om vi övergav svenskan och införde engelska som officiellt språk i Sverige. Radetzki hävdade att en sådan övergång skulle ge oss enorma ekonomiska fördelar och också gå att lösa på ett par generationer. Möjligen ville Radetzki provocera eller så såg han faktiskt förslaget om språkbyte från svenska till engelska ur ett renodlat rationellt perspektiv. Ett slags språkkonfigurering av Homo Economicus-modellen som jag anar att en del företagsekonomer kanske flinar åt lite i smyg. Men han hävdade att svenska språket är för litet för bland annat forskningsarbete och handelsutbyte och att vi hade mer på att vinna om svenska språket och egentligen alla världens småspråk med tillhörande kulturer uppgick i den anglosaxiska, mer framgångsrika sfären. Detta skulle också vara en slags demokratisk vinst inom Sverige. Villkoren mellan svenskar och invandrade personer från andra delar av världen skulle utjämnas med språkbytet. Olle Josephsons svar i Dagens Nyheter några dagar sedan tog naturligtvis upp det vansinniga i ett sådant förslag om språkbyte. Bland motargumenten finns det faktum att det är ett enormt företag att bra lämna svenskan med 9 miljoner talare. Det också i ett land där nationalspråket spelar och har spelat enormt stor roll för uppbyggnaden av välfärdssystem, kulturområdet och inte minst för vår politiska modell. Josephson och flera andra tog upp det helt orimliga i idén. Och att den är praktiskt ogenomförbar såklart. Det gäller ofta förslag om språkplanering i stor skala. Att bara lämna det språk som de flesta av oss har som modersmål verkar också otänkbart. Men även om det här kanske är ett extremexempel så finns det en del stoff i debatten mellan Radetzki, Josephson och flera andra som visar vilka attityder vi tycks ha om svenskan.

Ett ofta återkommande argument är att svenskan inte räcker till i avancerade, professionella sammanhang som forskning, handel och näringsliv eller högre utbildning. Vi behöver ett mer fulländat språk för det avancerade arbetet och vi verkar också tro att det blir lättare att kommunicera över språkgränserna om vi enbart håller oss till engelska.

En annan uppfattning verkar vara att svenskan går att ersätta utan större problem. Det verkade Marian Radetzki tro och dåvarande rektor Anders Flodström vid KTH och sedermera universitetskansler hade i grund och botten samma inställning när han förordade engelskans roll som huvudspråk vid KTH för några år sedan. Man verkar sällan göra mer detaljerade konsekvensanalyser av språkbyten från svenska till engelska i organisationer av de slag vi tillhör. Möjligen är det dock under förändring eftersom Högskoleverket efterlyst lokala språkpolities från svenska lärosäten i en utredning från 2008. Det ligger också i linje med vad jag fann om nordiska företags proklamationer om övergång från svenska till engelska som koncernspråk där det senare ganska sällan specificerades särskilt noga.

Det verkar slutligen finnas en inställning om att det inte går att ha två eller flera språk samtidigt i en verksamhet. Trots att alla möjliga forskningsrön pekar på fördelarna med två- eller flerspråkighet hos till exempel barn verkar vi gärna vilja ha enspråkiga miljöer i vår värld. Det blir också intressant om man ser till att ganska få av världens nationer är åt det entydigt enspråkiga hållet.

Tar vi engelskan för given?

Synen på svenskan och attityder om svenskan som verksamhetsspråk för mig också in på synen på engelskan - den andra av de tre tendenser jag nämnde för en stund sedan. Vi tycks alltså ofta ta engelska som det mer självklara valet när vi hamnar i situationer när det står mellan svenska och engelska. Och det är ju verkligen inte så konstigt. Merparten av världens vetenskapliga tidskrifter är på engelska och det gör att vi måste vara duktiga på att bemästra engelska texter både när det gäller läsning och produktion. Internationaliseringen av undervisning genom till exempel masterprogram och även hägrande möjligheter att börja ta ut avgifter från utländska studenter gör också engelskan attraktiv och de flesta av oss lyckas också glida mellan språken i arbetet. Vi undervisar kanske på svenska på förmiddagen och sedan skriver vi en engelsk text på eftermiddagen. Vi läser böcker som är på engelska och allt oftare skriver vi forskningsansökningar till svenska finansierare på engelska - det gäller även nordister där särskilt grammatikforskningen gått åt det hållet.

Men oavsett om man är språkvetare, företagsekonom eller sociolog blir det i slutändan lätt irriterande och småjobbigt att hålla på och hoppa mellan språken. Att kräva svenskans rätt i universitetsvärlden när engelskan är så dominerande

känns ibland inte särskilt rationellt eller effektivt. Och just effektivitet och rationalitet är ju nu en gång för alla två svenska kärnegenskaper för offentlig verksamhet. Vi vill inte slösa med resurser och absolut inte med vår tid! Kanske ligger det lite i Radetzkis förslag ändå? I vår syn på engelskan tycks det finnas inslag av att den är lite finare, lite bättre och naturligtvis mycket effektivare. Det här tar Olle Josephson upp sin bok *Ju, om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige* som kom för några år sedan. Vi tycks inte dela fransmännens eller tyskarnas känsla för det nationella i det egna språket. Det draget finns ju annars nära oss i norrmännens syn på norskan och kanske också i högre grad även i de andra nordiska länderna även om engelskan naturligtvis står i samma kontrastställning till de inhemska språken även där. Är det rentav lite svennigt att tala och skriva på svenska i vissa universitetssammanhang? Hänger den lite skruttiga attityden till svenskan ihop med vår ibland ganska märkliga nationalkänsla som mest kommer till uttryck i fotbollsmästerskap och när kungafamiljen står i blickfånget? Den svenska nationalitetskänslan *har* onekligen blivit ett laddat område och man får fundera noga på vad som kan tänkas betyda vad i en sådan debatt. Kanske blir valet av engelskan ett sätt att komma undan känslan av det provinsiella, hemvävdhet och otillräcklighet? Vi litar kanske inte alltid på att vårt modersmål ska räcka till i professionella sammanhang?

Det professionella allvaret i universitetssammanhang verkar ibland också understrykas genom engelska namn och beteckningar. *Gothenburg - city of brains* var en slogan för den neuromedicinska forskningen vid Sahlgrenska akademien för några år sedan och sådana exempel finns det många av. Vi lägger också ner stora resurser på att språkgranska engelska texter och översätta svenska dokument. Vi har ofta även två språkversioner av våra hemsidor. Det är heller inte ovanligt med helt engelskspråkiga hemsideresurser även på svenska lärosätens webbplatser.

Engelskan framstår som större, starkare och bättre. Den blir det självklara valet och svenskan får stryka på foten i många sammanhang. Som jag tidigare nämnde pekar det på en inställning om att vi kan bara ha ett språk i taget och att det finns övervägande effektivitetsfördelar att hämta vid ett språkval till engelskans fördel.

Tar vi språk- och språkkunskaper för givna?

Det här pekar också på en del attityder om språk- och språkkunskaper i allmänhet i Sverige och inte minst i universitetsvärlden. Det leder oss till min sista tendens och påstående - tar vi språkkunskaper för givna?

Till viss del verkar vi kanske göra det. Vi är inte sådär jätteduktiga på att ge våra studenter språkstöd genom till exempel individuella utvärderingar eller uppsatta

mål för språkutveckling. Sällan är också språkfrågor i fokus i svenska utbildningar utanför språkämnen. Det gäller faktiskt språk även i forskning och administration. De flesta universitetsstudenter har bara sin gymnasieengelska att falla tillbaka på när det gäller att konsumera ofta ganska avancerade vetenskapliga texter från internationella artiklar på till exempel C- och masternivåerna. Inom företagsekonomi och många andra svenska universitets- och högskoleämnen kan det också hända att hela kurser ges på engelska och det förutsätts då att svenska studenter klarar det utan större problem. Det gör de inte alltid och det förekommer naturligtvis även stöd för akademiskt skrivande eller liknande på många ställen. Men ganska ofta är det mer av generell art och inte inbakat i kursinnehåll eller läroplaner. Till viss del förväntas kanske till och med studenter förkovra sin engelska på sin fritid. Vi är nog också många som lärt oss engelska the hard way genom till exempel vassa kommentarer från reviewers av artiklar eller svårgenomträngliga texter där ordboken kommit till flitig användning och tycker kanske innerst inne att det är en del i att insocialiseras till "riktig" forskare eller lärare.

Men ska det vara så? Är inte detta ett exempel på resursslöseri och ineffektivitet om något? Ska vi nu satsa på engelska bör vi väl också avsätta resurser för kontroll av engelskkunskaper och också stöd och hjälp så att studenterna kan bemästra den kunskapsnivå som krävs för akademisk engelska där sammanhang är komplicerade, fackord används flitigt och som absolut skiljer sig från att kunna hänga med i ett otextat avsnitt av en amerikansk tv-serie eller att plöja igenom Dan Brown på originalspråk?

Den ibland lättsinniga synen på engelskan i undervisningssammanhang visar också på problem i hur vi behandlar svenskan i undervisningssammanhang. Fokus hamnar ofta på rena språkriktighetsfrågor och där är ju hjälpen ganska lätt att få. Vi har ordböcker, ordlistor och skrivregler för svenskan. Men vi problematiserar alltför sällan det som kan kallas för textkompetens eller genrekunskap. Där finns inga inbundna böcker från Svenska Akademien att vända sig till och heller inte så förfärligt mycket hjälp från data- eller nätresurser. Textkompetens får man genom att läsa och skriva själv och genom att ge och få konstruktiv kritik på texter i till exempel seminarsammanhang. Det är ju sådant vi gör med våra studenter så klart men det kan med fördel också lyftas in i ett språksammanhang även utanför språkämnen.

Ibland får jag känslan av att vi främst ser språk som ett sätt att koda tankar och idéer på. Jag tror och hoppas verkligen inte att det är en uppfattning som är vanlig i Sverige i allmänhet eller i universitetssammanhang. Språk är ju det verktyg vi har för att konstruera tankar, idéer och en stor del av vår verklighet. Språkfärdigheter behöver ständigt tränas och hållas igång. Vi föds inte med språkkunskaper utan det är något vi tillägnar oss genom att umgås, studera, jobba och genom att uttrycka oss i tal och skrift på en mängd olika sätt. Att till exempel ställa engelska mot svenska ser jag som en slags förenkling av den

problematik som ryms i vår vardagliga språkanvändning i professionella sammanhang på högskolor och universitet.

Jag vill alltså avsluta denna personliga redogörelse med att understryka behovet och vikten av ökad medvetenhet och själreflektion kring hur vi använder språk, oavsett om det handlar om svenska, engelska eller något annat.